

РОЗДІЛ 5 ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 657.6.012.16

DOI: <https://doi.org/10.32782/2304-0920/5-84-13>

Рогачевський О. П.

Навчально-виробничий комплекс інноваційних технологій навчання, інформатизації та безперервної освіти Одеського національного медичного університету

Панчева Ю. С.

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Масленников О. Є.

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

СТРАТЕГІЧНІ АСПЕКТИ ЕКОЛОГІЧНОГО ПОДАТКУ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

У статті досліджено стратегічні аспекти екологічного податку в національній економіці. Доведено, що чим вище рівень невизначеності, викликаний нестабільністю в суспільстві, тим більше значення стратегічного планування, а одним з основних інструментів регулювання соціально-економічного зростання суб'єктів господарювання є податки та збори. Проаналізовано сучасні проблеми, пов'язані з екологічним податком в Україні, та основні соціально-економічні аспекти, які впливають на надходження від цього виду податку та на дисципліну сплати податку. Запропоновано напрями удосконалення системи екологічного оподаткування, за допомогою впровадження яких з'являється можливість підвищити ефективність та дієвість екологічного податку. Основною невирішеною частиною проблеми дослідження є відсутність єдиної концепції щодо оптимізації екологічного податку в національній економіці.

Ключові слова: екологічний податок, природокористування, природні ресурси, національна економіка, оподаткування, охорона здоров'я.

Постановка проблеми. Дієвим інструментом запровадження природоохоронної політики у національному середовищі є екологічний податок, а вдосконалення екологічного оподаткування можна здійснити лише шляхом розроблення та впровадження ефективного соціально-економічного механізму природокористування, невід'ємною частиною якого є встановлення економічно обґрунтованих податків за забруднення навколишнього природного середовища, що істотно впливає на здоров'я нації. Дослідження стратегічних аспектів сучасного стану екологічного оподаткування та виокремлення ефективних напрямів удосконалення екологічного податку підкреслює актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В науковій літературі існує значний спектр підходів до сутності та ролі екологічного податку у соціально-економічному розвитку суспільства. Так, у працях М. Мусієнка, І. Варламової, І. Бистрякова, Н. Рибачка та інших науковців розкрито теоретичні засади екологічного оподаткування в Україні.

Однак в останні декілька років через посилення еколого-деструктивних процесів в економіці підвищена увага приділяється перспективам розвитку екологічного оподаткування. Вчені активно досліджують основні проблеми та напрями удосконалення цього податкового інструменту.

Сучасний погляд на природо-ресурсне оподаткування викладено у низці праць таких учених, як Н. Дутова, Ю. Швець, Л. Григорович, В. Мандрик, У. Новак, І. Шевченко, Я. Самусевич [5].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз наукових праць свідчить про недостатню ґрунтовне дослідження та комплексне оцінювання стратегічних аспектів екологічного податку.

Мета статті. Головною метою роботи є розкриття стратегічних аспектів екологічного податку в економіці України, а також визначення та розроблення основних напрямів його вдосконалення та подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Зі змісту підприємницької діяльності випливає природне прагнення господарюючих суб'єктів до соціально-економічного зростання, а в умовах нестабільного зовнішнього середовища, невизначеності умов господарювання ефективність роботи багато в чому залежить від стану планування господарської одиниці, тому чим вище рівень невизначеності, викликаний нестабільністю в суспільстві, тим більше значення стратегічного планування, а одним з основних інструментів регулювання соціально-економічного зростання суб'єктів господарювання є податки та збори.

В умовах посилення антропогенного впливу на природу пріоритети суспільства зміщуються у напрямі розуміння того, що майбутнє людської цивілізації залежить уже не від науково-технічного розвитку, а насамперед від раціонального природокористування та зниження впливу техногенних чинників на довкілля, тому суспільно необхідними стають витрати саме на попередження та компенсацію наслідків нераціонального використання природних ресурсів та забруднення планети.

Нині в Україні найбільше техногенне навантаження на навколишнє середовище створює саме господарський комплекс щодо викидів шкідливих речовин та розміщення побутових або промислових відходів. Природокористування відбувається неекономно, а саме вилучається ресурсів значно більше, ніж споживається, а також більша частина природних ресурсів у процесі добутку та переробки знищується.

Конструктивним варіантом вирішення цієї проблеми стало втручання держави у цей процес через впровадження такого методу впливу, як екологічне оподаткування, яке мало забезпечити соціально-еколого-економічну безпеку. Однак тривалий час в Україні ефективність цього податку була низькою через символічний характер ставок та неможливість стимулювання щодо раціонального споживання природних ресурсів та зменшення шкідливого впливу промислових підприємств. Це призвело до поступового погіршення екологічної ситуації.

В Україні екологічне питання досі є відкритим. Так, витрати на охорону навколишнього природного середовища перебувають на низькому рівні, становлячи 1,1% від загального ВВП, а рівень екологічного забруднення хоча й має позитивну динаміку, проте все ще є зависоким: на кінець 2019 року загальний обсяг викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря склав 2 508 тис. тонн; найбільший обсяг викидів на одну особу склали викиди оксиду вуглецю, а саме 48,1 кг/особу [1].

Така статистика змушує шукати нові шляхи покращення екологічного стану України. Одним з таких напрямів є екологічний податок та його повне оновлення.

В Україні цей податок пройшов складний шлях становлення, оскільки регулярно змінювався та уточнювався (зміна назви, об'єкта оподаткування, ставки, цільового використання, порядку й органів його стягування тощо). Сьогодні ми маємо чітке законодавчо закріплене визначення екологічного податку та його основних елементів.

Екологічний податок – це загальнодержавний обов'язковий платіж, що справляється з фактичних обсягів викидів у атмосферне повітря, скидів у водні об'єкти забруднюючих речовин, розміщення відходів, фактичного обсягу радіоактивних відходів, що тимчасово зберігаються їх виробниками, фактичного обсягу утворених радіоактивних відходів та з фактичного обсягу радіоактивних відходів, накопичених до 1 квітня 2009 року [2, с. 14].

З вищезазначеного випливає, що цей податок має різні ставки, які залежать безпосередньо від виду негативного впливу на навколишнє середовище.

Нині ми маємо ситуацію, коли ставки екологічного податку інтенсивно підвищуються з кожним роком, а надходження до бюджету зростають. Однак їх частина у ВВП країни досі залишається несуттєвою та має негативну динаміку (табл. 1).

Синтетична інформація, наведена в табл. 1, свідчить про те, що система екологічного оподаткування в Україні є неефективною і не задовольняє усі потреби держави у розрізі збереження екологічного середовища. Незважаючи на те, що надходження від цього податку зростають, частка у структурі ВВП країни є дуже низькою та має негативну тенденцію.

Незадовільний стан цих показників перш за все безпосередньо пов'язаний з низькою проблемних ситуацій, які на цьому етапі розвитку існують як у суспільстві загалом, так і у системі оподаткування України зокрема.

Негативний антропогенний вплив на екологію невід'ємно пов'язаний з економічним станом нашої країни. Основними соціально-економічними проблемами України у розрізі екологічного оподаткування є такі [4, с. 34]:

- низька податкова та екологічна відповідальність суспільства, що супроводжується схильністю до ухилення від сплати різних податків;

- високий ступінь тінізації економіки, що приводить до ситуації, коли руйнівний вплив підприємств на навколишнє середовище не компенсується;

- недовіра суспільства до державних структур в аспекті цільового використання надходжень від екологічного податку;

- відсутність налагодженої системи переробки відходів, через що підприємства не в змозі зменшити негативний вплив на екологію;

- низький рівень інноваційного розвитку в Україні, внаслідок чого використовуються обладнання, які завдають значної шкоди навколишньому середовищу, який дуже важко компенсувати надходженнями від екологічного податку.

Не менш важливими є такі проблеми, які випливають із самої сутності екологічного податку в Україні [5, с. 582]:

- постійна зміна ставок цього виду податку, через що держава не в змозі забезпечити повне фінансування природоохоронних заходів;

- недоцільне використання коштів, що надходять до бюджету від стягування екологічного податку, про що свідчить те, що видатки бюджету на природоохоронні заходи навіть перевищують суми екологічних податкових платежів;

- нестабільність пропорцій розподілу надходжень між бюджетами різних рівнів;

- складність та трудомісткість механізму стягування екологічного податку;

- відсутність важелів стимулювання платників цього податку щодо зменшення негативного впливу на екологію та пілг за природоохоронну діяльність.

Зазначені негативні сторони економічної складової частини України провокують проблеми як з екологією, так і з оподаткуванням у екологічній сфері.

Таким чином, виникає необхідність реформування та вдосконалення екологічного податку в Україні задля підвищення соціально-економічної відповідальності господарських суб'єктів та раціонального розподілу надходжень від цього податку до бюджетів усіх рівнів, особливо територіальних громад, що дасть змогу зменшити та компенсувати негативний вплив господарюючих суб'єктів на навколишнє середовище, що впливає на здоров'я нації. Модернізація екологічного податку забезпечить покращення стану системи охорони здоров'я в Україні.

Окрім низької фіскальної ефективності, удосконалення системи екологічного оподаткування вимагають міжнародні зобов'язання, згідно з якими Україна має сприяти реалізації та сталому розвитку «зеленої» економіки.

Таблиця 1

Динаміка співвідношення надходження від екологічного податку та ВВП України за 2014–2019 роки

Показник	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік
ВВП, млрд. грн.	1 586,9	1 988,5	2 385,4	2 983,9	3 560,6	3 974,6
Надходження від екологічного податку, млрд. грн.	4,8	2,7	2,8	4,7	4,9	5,3
Частка екологічного податку у ВВП, %	0,3	0,13	0,12	0,16	0,14	0,13

Джерело: сформовано авторами на основі даних джерел [1; 3, с. 41]

Отже, доцільним є впровадження таких модернізуючих складових частин у систему екологічного оподаткування:

– розроблення системи стимулювання для суб'єктів господарювання використовувати у своїй діяльності ресурсозберігаючі технології та технології з високим рівнем безпеки;

– впровадження податкових пільг для підприємств, які займаються фінансуванням природоохоронної діяльності;

– впровадження суттєвого покарання за ухилення від сплати екологічного податку;

– закріплення чітко визначеного цільового використання надходжень від екологічного податку, яке було б спрямовано на вжиття природоохоронних заходів та наукові дослідження щодо забезпечення сталого екологічного розвитку країни;

– створення екологічного фонду, а запровадження цього фонду дасть змогу утворити єдину систему, яка об'єднає платників податків як основних утворювачів надходжень від використання навколишнього природного середовища й уряд країни, який визначатиме пріоритетні напрями діяльності цього фонду;

– гармонізація української системи екологічного оподаткування відповідно до аналогічної системи країн ЄС.

Погодимося з тим, що названі шляхи дадуть змогу створити рівні умови для справляння податків та зборів, спрощення механізму їх адміністрування, сприятимуть зниженню адміністративного тиску на бізнес-середовище [7, с. 125].

Однак слід зауважити, що впровадження зазначених удосконалень матиме місце та буде ефектив-

ним лише за умови реформування економіки України, що забезпечить прозорість фінансової системи країни. В іншому випадку модернізація екологічного оподаткування за цими напрямками справлятиме негативний вплив не лише на екологічну та податкову сфери, але й на всю економічну ситуацію в країні, призводячи до кризового становища.

Висновки і пропозиції. Сучасний стан екологічного оподаткування в Україні є неефективним з точки зору його питомої ваги у ВВП та цільового використання. Це пов'язано з низкою причин як у сфері оподаткування конкретним податком, так і в соціально-економічній сфері країни. Хоча сьогодні ставки екологічного податку невпинно зростають, податкова система все ще потребує певних економічних та законодавчих перетворень задля забезпечення дієвості податкової політики у процесі екологізації. Лише завдяки реформуванню економіки та вдосконаленню діючого екологічного оподаткування та інших важливих інструментів екологічного регулювання в Україні з'явиться можливість досягнути узгодження різнорівневих інтересів щодо виробництва й споживання природокористування, запровадити ефективну регульовану еколого-економічну поведінку господарюючих суб'єктів, як де-юре, так і де-факто. Метою подальших наукових досліджень у цій сфері є виявлення джерел реалізації фіскальної функції цього податку та впровадження таких стимулів, які б заохочували суб'єктів екологічного оподаткування додержуватися податкової дисципліни та сприймати екологічний податок не як покарання, якого можна уникнути, а як інструмент компенсування свого негативного впливу на навколишнє середовище.

Список використаних джерел:

1. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 28.10.2020).
2. Податковий кодекс України : Закон України від 2 грудня 2010 року. Дата оновлення: 14 жовтня 2020 року № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 28.10.2020).
3. Мішенін С., Ярова І. Системна оцінка результативності екологічного оподаткування у контексті соціально-еколого-економічної безпеки просторового розвитку. *Екологічна безпека*. 2019. № 1. С. 38–45.
4. Канонішена-Коваленко К. Екологічний податок від А до Я : навчальний посібник. Київ : Фондація «Відкрите суспільство», 2017. 108 с.
5. Самусевич Я., Солодуха М., Теницька І. Перспективи реформування системи екологічного оподаткування в Україні з урахуванням досвіду ЄС. *Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища*. 2018. № 25. С. 579–585.
6. Гобир І. Удосконалення екологічного оподаткування вітчизняних підприємств. *Причорноморські економічні студії*. 2018. № 29. С. 42–46.
7. Коваленко А., Бабміндра Д. Проблематика екологічного оподаткування промислових підприємств. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. № 23. С. 122–126.

References:

1. Derzhavnyi Service Statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 28 October 2020).
2. Podatkovyi kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine] (02.12.2010 r. no. 2755-VI). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (accessed 28 October 2020).
3. Mishenin Ye., Yarova I. (2019). Systemna otsinka rezultatyvnosti ekolohichnoho opodatkuvannia u konteksti sotsialno-ekoloho-ekonomichnoi bezpeky prostоровoho rozvytku [Systematic assessment of the effectiveness of environmental taxation in the context of socio-ecological and economic security of spatial development]. *Ekolohichna Bezpeka – Ecological safety*, no. 1, pp. 38–45.
4. Kanonishena-Kovalenko K. (2017). Ekolohichni podatok vid A do Ya [Ecological tax from A to Z]. Tutorial. Kyiv: Fundatsiia "Vidkryte Suspilstvo". (in Ukrainian)
5. Samusevych Ya., Solodukha M., Tenytska I. (2018). Perspektyvy reformuvannia systemy ekolohichnoho opodatkuvannia v Ukraini z urakhuvanniam dosvidu YeS [Prospects for reforming the environmental taxation system in Ukraine, taking into account the experience of the EU]. *Ekonomika pryrodokorystuvannia ta okhorony navkolishnyshnoho sredovyshecha – Economics of nature management and environmental protection*, no. 25, pp. 579–585.
6. Hobyry I. (2018). Udoshkonalennia ekolohichnoho opodatkuvannia vitchyznianskykh pidpriemstv [Improving environmental taxation of domestic enterprises]. *Prychornomorski ekonomichni studii – Black Sea economic research*, no. 29, pp. 42–46.
7. Kovalenko A., Babmindra D. (2019). Problematyka ekolohichnoho opodatkuvannia promyslovykh pidpriemstv [Problems of ecological taxation of industrial enterprises]. *Naukovyi Visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, no. 23, pp. 122–126.

Рогачевский А. П.

Учебно-производственный комплекс
инновационных технологий обучения, информатизации
и непрерывного образования

Одесский национальный медицинский университет

Панчева Ю. С.

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова

Масленников А. Е.

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова

СТРАТЕГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО НАЛОГА В НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКЕ

Резюме

В статье исследованы стратегические аспекты экологического налога в национальной экономике. Доказано, что чем выше уровень неопределенности, вызванный нестабильностью в обществе, тем больше значение стратегического планирования, а одним из основных инструментов регулирования социально-экономического роста субъектов хозяйствования являются налоги и сборы. Проанализированы современные проблемы, связанные с экологическим налогом в Украине, и основные социально-экономические аспекты, влияющие на поступления от этого вида налога и на дисциплину уплаты налога. Предложены направления совершенствования системы экологического налогообложения, с помощью внедрения которых появляется возможность повысить эффективность и действенность экологического налога. Основной нерешенной частью проблемы исследования является отсутствие единой концепции по оптимизации экологического налога в национальной экономике.

Ключевые слова: экологический налог, природопользование, природные ресурсы, национальная экономика, налогообложение, здравоохранение.

Rogachevskiy Olexander

Center of Innovation Learning Technology,
IT and Postgraduate Education

Odessa National Medical University

Pancheva Julia

Odessa I. I. Mechnikov National University

Maslennikov Oleksii

Odessa I. I. Mechnikov National University

STRATEGIC ASPECTS OF THE ECOLOGICAL TAX IN THE NATIONAL ECONOMY

Summary

The article examines the strategic aspects of the environmental tax in the national economy. It is proved that the higher the level of uncertainty caused by instability in society, the more important strategic planning becomes, and one of the main tools for regulating the socio-economic growth of economic entities is taxes and fees. The current problems related to the environmental tax in Ukraine and the main socio-economic aspects that affect the revenue from this type of tax and the discipline of tax payment are analyzed. The directions of improvement of the system of ecological taxation by means of which introduction there is an opportunity to increase efficiency and effectiveness of the ecological tax are offered. The main unresolved part of the research problem is the lack of a single concept for optimizing the environmental tax in the national economy. Environmental tax – a national mandatory payment, which is based on the actual volume of emissions into the atmosphere, discharges of pollutants into water bodies, waste disposal, the actual amount of radioactive waste temporarily stored by their producers, the actual amount of generated radioactive waste and volume of radioactive waste. Currently, the system of environmental taxation in Ukraine is inefficient and does not meet all the needs of the state in terms of environmental protection. Despite the fact that revenues from this tax are growing, the share in the structure of the country's GDP is very low and has a negative trend. Today there are problems that are an obstacle to the effective application of the environmental tax in the national economy. First of all, it concerns the economic and social sphere of the country. Therefore, it is necessary to fully reform and improve the environmental tax in Ukraine in order to increase the social responsibility of economic entities and the rational distribution of revenues from this tax to the budget, which will reduce and compensate for the negative impact of economic entities on the environment. The current state of environmental taxation in Ukraine is inefficient in terms of its share in GDP and targeted use. This is due to a number of reasons, both in the field of specific taxation and in the socio-economic sphere of the country. Although environmental tax rates are rising steadily today, the tax system still needs some economic and legislative changes to ensure that tax policies are effective in the greening process. Only through economic reform and improvement of the current environmental taxation and other important instruments of environmental regulation, Ukraine will be able to achieve harmonization of different levels of interests in the production and consumption of nature and introduce effective regulated environmental and economic behavior of economic entities, both de jure and de facto. The purpose of further research in this area is to identify sources of fiscal function of this tax and the introduction of incentives that would encourage environmental taxpayers to adhere to tax discipline and perceive the environmental tax not as an avoidable punishment, but as a tool to compensate for their negative impact on the environment.

Keywords: environmental tax, nature management, natural resources, national economy, taxation.